ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 113, Şubat 2021, s. 56-78

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.48701>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
31.12.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
28.02.2021

Dr. Öğr. Üyesi Birnaz ER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Geleneksel El Sanatları Bölümü
birnazer@hotmail.com

KÜTAHYA İLİ GEDİZ İLÇESİ SARUHANLAR KÖYÜNDE KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN BİR EL SANATI: TAHTA KAŞIK OYMACILIĞI

Öz

Anadolu folklorunun bir parçası olan tahta kaşık oymacılığı günümüzde kaybolmaya yüz tutan el sanatı ürünleri arasındadır. Toplumların yeme içme gibi geleneksel kültürünün bir parçası olan tahta kaşıklar yörelerin folklorik kültürleri hakkında da bilgiler vermektedir. Teknolojik ilerlemeler ışığında geçmişteki kullanım alanını günümüze taşıyamayan tahta kaşık oymacılığı Anadolu'nun bazı yörelerinde kısıtlı imkânlarla rağmen varlığını sürdürmektedir. Bu yerlerden birisi de Kütahya ili Gediz ilçesi Saruhanlar köyüdür. Saruhanlar kaşığı olarak adlandırılan tahta kaşıklar yörede üretim özelliklerini hiç kaybetmeden devam etmektedir. Yörede ekonomik gelir kaynağı olan bu kaşıklar kayın ve gürgen ağacından üretilmektedir. Kayın ağacından üretilen bu kaşıklar yemek kaşığı, süs kaşığı ve oyun kaşığı olmak üzere üç kategoride üretilmektedir. Saruhanlar kaşıkları yörede genç yaşlı, kadın erkek, çocuk demeden yediden yetmiş, atalarından aldıkları mirası büyük bir özveriyle, kısıtlı imkânlarla rağmen büyük bir gayret içerisinde devam etmektedir. Bu özveri sayesinde Saruhanlar kaşıkları Kütahya ilinin yaratıcı şehir unvanına uygun olarak varlığını sürdürmeye çalışan bir el sanatıdır. Bu çalışma ile yörede yapımına devam edilen tahta kaşık oymacılığının üretim yöntemleri, kullanılan araç- gereçleri, yöreye has üretim yöntemleri, tahta kaşık oymacılığının kaybolmaya yüz tutan el sanatı bağlamında değerlendirilmesi ve yöreye özgü tahta kaşık oymacılığının üretim terminolojisi tanıtılmaya çalışılacaktır. Tahta kaşık oymacılığının Kütahya el sanatları

içerisindeki önemine de çalışma içerisinde yer verilecektir. Kütahya iline ait bir kültür mirası olan ve günümüzde kaybolmaya yüz tutan bu el sanatının devam ettirilmesiyle birlikte verilecek eğitimlerle yeni bir istihdam ve ekonomik gelir olanağı sağlanabilir. Yerinde gözlem yapılarak, kaşık ustalarıyla sözlü yapılması ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerinden gerekli bilgilerin toplanması ve yazılı kaynakların taranmasıyla araştırmanın kapsamı oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kütahya, Saruhanlar köyü, el sanatları, tahta kaşık

A HANDICRAFT FACING TO LOSE IN THE KUTAHYA PROVINCE GEDİZ DISTRICT IN SARUHANLAR VILLAGE: WOODEN SPOON CARVING

Abstract

Wooden spoon carving, which is a part of Anatolian culture, is among the handicraft product that are about to disappearing. Wooden spoons that are part of traditional culture such as eating and drinking in societies also provide information about the folkloric culture of region. In the light of technological advances wooden spoon carving which could not carry the past usage to the present is still exists in some parts of Anatolia despite limited opportunities. One of these places is Saruhanlar village in Gediz district of Kutahya province. In the region wooden spoon called Saruhanlar spoon continue without losing their production characteristics. These spoons, which are the source of economic income in the region, are produced from hornbeam wood. These spoons, produced from beech are produced in different categories as tablespoon, ornamental spoon, and dancing spoon etc. Despite the limited conditions Saruhanlar spoon continue in the region with a great dedication from young to old, women, men and children. Saruhanlar spoon is a handicraft that tries to survive in accordance with the creative city title of Kutahya province. In this study it is intended to introduce producing methods of wooden spoon carving, the tools and equipment used in manufacturing, local production methods, evaluation of wood spoon carving in the context of handicraft that are about to disappearing and the local manufacturing terminology. The importance of wooden spoon carving in Kutahya handicraft will also be included in study. With the continuation this handicraft, which is a cultural heritage belonging to Kutahya province and which is now about to disappearing, a new employment and economic income opportunity can be provided. The scope of the research has been created by making on-site observations, orally with spoon masters and gathering necessary information from relevant departments of local governments and written sources.

Keywords: Kutahya, Saruhanlar village, handicraft, wooden spoon

1.Giriş

Bireylerin duygu, düşünce ve becerisi sonucu ortaya çıkan el sanatları ürünlerinde toplumun ve dolayısıyla bireyin var olduğu geleneksel kültürde kendisiyle, doğayla ve çevresi ile olan ilişkilerini ve bunları ifade biçimini görmek mümkün olmaktadır.

Köklü bir varoluşun sonucunda oluşan Anadolu kültürü, içerisinde var olduğu toplumun inançlarını, yaşam biçimlerini, duygu ifadesini, coğrafik ve sosyolojik olanaklarını barındırarak günümüze, somut bir belge niteliğinde ışık tutmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gelebilmiş kültürel öğeler içerisinde el sanatları ürünleri, kültürel bir hafıza niteliğinde geçmişimizle bağ kurmamız konusunda oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

El sanatları, bireylerin bilgi ve becerisine dayanan özellikle doğal hammaddelerinin kullanıldığı elle ve basit araçlarla yapılan ve toplum kültürünü gelenek ve göreneklerini taşıyan, ayrıca üretimini yapan bireylerin duygu, düşünce ve becerisini yansıtan, gelir getirici üretime yönelik ürünlerdir (Onuk vd., 1998), (Öksüz, 2019).

El sanatlarını, temelinde insanların ana gereksinimlerini karşılamak amacına yönelik, asıl olarak tarımsal ürünleri ve artıklarını hammadde olarak kullanmakla birlikte, doğada bulunan her türlü maddeden hammadde olarak yararlanan, basit araç ve gereçlerle yapılan, yoğun emek, yaratma gücü isteyen bir uğraşı olarak tanımlamak mümkündür (Yazıcıoğlu, Erdoğan ve Söylemezoğlu, 2005), (Öksüz, 2019).

Kütahya ili Gediz ilçesi Saruhanlar köyünde yapılan kaşık oymacılığı da temelde yörenin gelenek ve görenekleri kapsamında, coğrafik olanakları doğrultusunda ortaya çıkan ve yörede gelir getirici üretimi destekleyen önemli bir el sanatıdır. Saruhanlar köyünde yapılan kaşık oymacılığı geçmişte neredeyse her hanede üretimi yapılan bir ekonomik faaliyet şeklinde varlığını sürdürmüştür. Hatta süreç içerisinde yöreyle özdeşleşerek “Saruhanlar kaşığı” şeklinde de anılmıştır. Ancak günümüzde kaybolmaya yüz tutan birçok el sanatı gibi Saruhanlar köyünde yapılan kaşık oymacılığı da kaybolmaya yüz tutan el sanatları arasındadır. Geçmişte köyün neredeyse tamamına yakını ve tüm aile bireyleri tarafından icra edilen bu el sanatı günümüzde sadece birkaç aile tarafından icra edilmektedir.

Kaybolmaya yüz tutan bu el sanatının günümüzdeki durumunu tespit etmek, yapım yöntemlerini belgelemek, çeşitli kaynaklardan geleneksel kaşık oymacılığının tarihi sürecine göz gezdirmek, bu mesleğin günümüzde neden kaybolduğunu belirlemek ve yeniden canlandırılması için önerilerde bulunmak, mesleğin son temsilcileriyle görüşme yaparak onları kayıt altına almak araştırmanın amaçları arasındadır.

Bu çalışma Kütahya ili Gediz ilçesinde kaybolmaya yüz tutan el sanatlarından biri olan tahta kaşık oymacılığını ve yaşayan ustalarını belgelemek, ustaları bu sanatı devam ettirme konusunda cesaretlendirmek, genç nesillere geleneksel mesleklerin ve kaşık oymacılığı sanatı konusunda bilinçlendirmek ve devamı için özendirebilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca sanat ve halk zanaatları konusunda Türkiye’deki ilk UNESCO yaratıcı şehir unvanına sahip olan Kütahya ili yerel yönetimlerini bu zanaat alanında farkındalık kazanmaya teşvik etmek ve şehirdeki kültürel turizm alanı yaratarak, olabilecek bir istihdam olanağı şeklinde geliştirebilmeleri açısından da bu çalışma önem arz etmektedir. Bu çalışmada veriler, Saruhanlar köyündeki ustalarla görüşme yöntemi ile kendi çalışma ortamlarında gözlem ve mülakat yöntemi ile elde edilmiştir.

1.1 KAYBOLMAYA YÜZ TUTAN EL SANATLARI:

Kültür iç ve dış dinamiklerin etkisiyle gelişmelere dayalı olarak sürekli değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Kültürel değişim ve etkileşim de modernleşme, medenileşme adı altında küreselleşme kapsamında gerçekleşmektedir. Kültürler arası etkileşim sonucu ortaya çıkan değişim ve dönüşüm 1980 sonrası teknolojik gelişmelerin katkısıyla gittikçe batı temelli bir boyuta girmiş ve diğer kültürleri de etkisi altına almıştır (Mahiroğulları 1280). Yerel kültürler üzerindeki egemen kültür veya kültürlerin hegemonyası sonucu tüketim odaklı bir toplumun

oluşması, yerel kültürlerde yozlaşma veya yok oluş, farkındalığın ve kültürel çeşitliğin yok edilmesi, kültürlerarası çatışma sorunları vb. sorunlar ortaya çıkmıştır (Rzayeve, 2019).

Geçtiğimiz yüzyılda yoğun artış halindeki bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin ekonomik hayata yansımaları, bireylerin ve toplumların yaşamını sosyal ve kültürel bakımdan derinden etkilemiştir. Nüfus artışıyla birlikte, bireylerin isteklerinin artması ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesi, ürün ve hizmetlere olan talebi yükseltmiş, ithal mallara tanınan imtiyazlar ve moda kavramının küreselleşmesi, bireylerin üretim ve tüketim tercihlerinin yanında önceliklerinin de tamamen değişmesine neden olmuştur (Altıntaş, 2016).

Sanayileşme, şehirleşme, nüfus artışı ve moda kavramlarının sürekli çeşitlilik göstermesi çağın tüketim kültürünü belirleyerek, el sanatları alanında emek, sabır gerektiren ve duygu durumları sonucunda ortaya çıkan ürünlerin yerine, seri üretimle üretilen çok çeşitli ürünler tercih konusu olmuş ve rekabete dayalı, duygu yoksunu, sadece tüketime dayalı ürünlerin tercih edilmektedir. Bu nedenle el sanatları ürünlerinde kaybolmaya yüz tutma kavramı belirgin hale gelmiştir.

Kaybolmaya yüz tutmak, sık görülmemek, görünür olmaktan çıkmak, görünmez olmak tanımlarından da yola çıkılarak daha önce yürütülmekte olan ancak teknolojik, sosyal ve ekonomik gelişmeler ve değişimler sebebiyle, yürütülecek faaliyetlerde emek unsurunun değersizleşmesi sonucunda, artık faaliyette bulunmaması şeklinde tanımlanabilir. Ekonomik yaklaşımla bu tanımda öne çıkarılan husus, önceki dönemlerde faaliyetin yürütülmesiyle emek unsurunun değerli ve gelir arttırıcı yönünün varlığıdır. Değerli olan emek, zamanın geçmesiyle artık değersizleşmekte ve gelir arttırıcı yönü azalmaktadır. Diğer bir bakış açısıyla kaybolmaya yüz tutmuşluğun, yaşayan toplumların tarih boyunca alışkanlık haline getirdikleri ve turizm açısından antik değeri olan faaliyetlerin unutulmuşlukla yok olmaya yüz tutması olarak da tanımlanması mümkündür (Acuner, 2015).

El sanatları ürünlerinde kaybolmaya yüz tutan çeşitli etmenlerin yanında yukarıda bahsedilen moda kavramıyla bilinçsiz tüketimin teşvik edilmesi, artan nüfus yoğunluğuna bağlı olarak kısa sürede daha çok ürün elde edilme talebini karşılamak için makineli üretimin tercih edilmesi ve Çin'den ucuz ürün ithali gibi etmenler el sanatları ustalarının gelir elde etme düzeylerinde ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Buna bağlı olarak da atölyeler kapanmış yeni çıracılar yetişemez olmuştur. Mesleğini icra eden ustalar artık sadece ek iş olarak veya sosyal bir meşgale niteliğinde el sanatlarını icra etme noktasına gelmiştir. El sanatları ürünleri babadan oğula geçen, usta çırak ilişkisi kapsamında atölyelerde üretilen ve yöresiyle özdeşleşen ürünlerdir. Ancak günümüzde ustaların atölye ve çırak yetiştirme koşullarının elverişli olmaması üretimi sınırlamış ve yeni el sanatlarının gelecek kuşaklara aktarılması engellenmiştir. Böylece geleneksel kültür bilinci elde edemeyen gençler daha popüler iş alanlarına yönelerek kendi kültür bilincinden uzak bir neslin yetişmesine neden olmaktadır.

Ayrıca günümüzde küresel ısınma nedeniyle coğrafyalarda bitki örtüsünün değişimi, tarım ve hayvancılığa dayalı ekonominin azalması, bazı yörelerde tamamen ortadan kalkması, köy halkının da mevcut koşullar içerisinde yaşam biçimlerini değiştirmeleri yörelerde hammaddenin elde edilmesini engellemektedir. Buna bağlı olarak da ithal hammadde temini piyasada imitasyon, geleneksel özelliğinden yoksun ürünlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bunların dışında bazı el sanatı ürünler kendi sürecini tamamlayarak fonksiyonelliğini yitirdiği için de kaybolmaya yüz tutmaktadır. Şehirleşme ve makineli tarım nedeniyle yük hayvanlarına gerek kalmadığı için semercilik, nalbantlık, çuval dokuma gibi el sanatları yok olmaya yüz tutmuştur.

El sanatları ürünlerinin değişen ve gelişen çağa ayak uyduramaması da kaybolmaya yüz tutan etmenler arasındadır. Günümüzde teknoloji ve modanın öncülüğünde ihtiyaçlar

karşılanmaktadır. El sanatları piyasanın talebi olan yeni tasarımları devreye sokmadığında veya sadece talebi karşılamak amacıyla geleneksel niteliklerden uzak, kalitesiz ürünleri ürettiğinde de yeni bir yok olma süreci söz konusu olmaktadır. Sosyal medyanın günümüzde en belirleyici iletişim aracı olmasının avantajlarını el sanatları ürünlerinin tanıtılması, üretimin ve tüketimin teşvik edilmesi ve pazarlama stratejisini geliştirmeye yönelik olarak kullanmak el sanatı ürünlerinin yeniden kazandırılmasında etkili olabilmektedir. Bu sayede kendi coğrafyasında olup sınırsız sayıda üreticiye ve tüketiciye ulaşma imkânı doğmaktadır. Ancak sosyal medyayı bir özentî ve taklit aracı olarak kullanıldığında, niteliksiz ve geleneksel özelliklerden yoksun, sadece tüketim odaklı ürünler tasarlamak ve pazarlamak el sanatlarında yeni bir yok olma sürecini tetikleyebilmektedir.

Ticaret bakanlığına bağlı olarak, esnaf ve sanatkârlar alt başlığı altında, geleneksel ve kültürel veya sanatsal değeri olan kaybolmaya yüz tutmuş meslekler listesi 6585 sayılı perakende ticaretin düzenlenmesi hakkında kanun ve alışveriş merkezleri hakkında yönetmelik uyarınca 31 Temmuz 2019 tarihinde güncellenerek yayınlanan liste şu şekildedir. (<https://www.ticaret.gov.tr>, 2020).

Kütahya İli Gediz İlçesi Saruhanlar Köyünde Kaybolmaya Yüz Tutan Bir El Sanatı: Tahta Kaşık Oymacılığı

Sıra	Hammadde	Geleneksel, Kültürel veya Sanatsal Değeri Olan Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler
1	AHŞAP	1) Oymacılık (Neccarlık) 2) Kakmacılık 3) Nalın Yapımı 4) Takunya Yapımı 5) Rölyef Yapımı 6) Sedef Kakmacılık 7) Külekçilik 8) Şimşir Tarak Yapımı 9) Tahta Kaşıkçılık 10) Haratlık 11) Bastonculuk 12) Asa Yapımı 13) Beşik Yapımı
2	CAM	1) Camaltı Resim 2) Hareli Cam Yapımı (Çeşm-i Bülbül) 3) Minecilik 4) Üfleme Cam Yapımı 5) Vitray Yapımı
3	DERİ	1) Debbaglık 2) Tabaklık 3) Sepicilik
4	DERİ	1) Çarıkçılık 2) Yemenicilik
5	DERİ	1) Köşgerlik 2) Sayacılık 3) Kavaflık
6	HAYVAN VE BİTKİ ATIKLARI	1) Hasırcılık 2) Sepetçilik, Sepet Örücülüğü 3) Süpürge Yapımı 4) Sap Örücülüğü ve Süslemeciliği 5) Sapçılık 6) Kıtıkçılık
7	HAYVAN VE BİTKİ ATIKLARI	1) Tiftikçilik 2) Yüncülük 3) Keçecilik
8	HAYVAN VE BİTKİ ATIKLARI	1) Kemik İşlemeciliği
9	HAYVAN VE BİTKİ ATIKLARI	1) Kök Boyacılığı
10	İPLİK/TEKSTİL	1) Dantel Örme 2) Firkete Oyacılığı 3) İğne Oyacılığı 4) Kastamonu Çarşaf Bağlama 5) Mekik Oyacılığı 6) Tığ Oyacılığı 7) İşlemecilik 8) Nakışçılık 9) Pikoculuk
11	İPLİK/TEKSTİL	1) Yazmacılık
12	İPLİK/TEKSTİL	1) Yorgancılık 2) Hallaçlık
13	İPLİK/TEKSTİL	Geleneksel Dokumacılık (1) Beledi Dokuma 2) Çember ve Mahrama Dokuma 3) Dastar Dokuma 4) Denizli Bezi Dokuma 5) Ehram Dokuma 6) Elpek Bezi Dokuma 7) Heybe Dokuma 8) İpek Çarşaf Dokuma 9) İpek Dokuma 10) Kemha Dokuma 11) Keşan Dokuma 12) Ketan Dokuma 13) Mekikli Dokumacılık 14) Muğla Dokuma 15) Mutfak İşleri 16) Peşkir Dokuma 17) Şal-Topik Dokuma 18) Şayak Dokuma 19) Şile Bezi Dokuma 20) Kastamonu El Dokumacılığı 21) Kendir Dokuma 22) Kutnu Dokuma
14	İPLİK/TEKSTİL	Geleneksel Halı ve Kilim Dokumacılığı (1) Cicim Dokumacılığı 2) Tülü Dokuma 3) Yaygı Yapımı 4) Sumak Dokuma 5) Zili Dokuma 6) Savan Dokuma 7) Urgancılık 8) El Halısı Tamirciliği
15	İPLİK/TEKSTİL	1) El Örgücülüğü 2) Çorap Örücülüğü
16	MADEN	1) Bakırcılık 2) Kalaycılık 3) Tombakçılık
17	MADEN	1) Bileycilik 2) Bıçakçılık
18	MADEN	1) Nalbantlık
19	MADEN	1) Telkari Yapımı 2) Kazaziye Yapımı 3) Mıhlamacılık 4) Sadekarlık 5) Savatçılık 6) Kalemkarlık 7) El işi gümüş ev eşyası üreticiliği (Ajur, Dövü, Kakma, Sıvama, Döküm, Savat ve Kalem İşçiliği teknikleri ile)
20	MADEN	1) Sobacılık
21	TAŞ	1) Oltu, Lüle, Kehribar vb. Taş İşlemeciliği 2) Hacıbektaş Taşı İşlemeciliği 3) Mimari Eleman (Taş) İşlemeciliği 4) Sarımsaklı Taşı İşlemeciliği
22	TOPRAK	1) Çanakçılık 2) Çömlekçilik

23	TOPRAK	1) Çinicilik
24	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Kolan Eşya (Yassı Kemer) Yapımcılığı 2)Hamutçuluk 3) Kedenecilik 4)Saraçlık 5)Semercilik 6)Kürtüncülük 7) Koşumculuk 8) Eyercilik
25	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) At Arabacılığı, Faytonculuk ve Kağnıcılık
26	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Gramofon Tamirciliği 2) Halk Çalgıları Yapımı
27	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Ebru, Hat ve Tezhip Sanatkarlığı 2) Nakkaşlık
28	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Osmanlı Kilitçiliği
29	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Folklorik Bebek Yapımı 2) Gölge Oyunları Tiplemeleri Yapımı
30	HAMMADDESİ KARIŞIK OLAN EL SANATLARI	1) Ciltçilik
31	GIDA	1) Şerbetçilik

Tablo 1: (<https://www.ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/duyurular/geleneksel-kulturel-veya-sanatsal-degeri-olan-kaybolmaya-yuz-tutmus-meslekler-li>, 2020).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere hammaddesi ahşap olan kaşık oymacılığı geleneksel, kültürel veya sanatsal değeri olan kaybolmaya yüz tutmuş meslekler listesinde yer almaktadır.

1.2 KÜTAHYA İLİ GEDİZ İLÇESİ SARUHANLAR KÖYÜ KAŞIK OYMACILIĞI

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı, UNESCO tarafından 2004 yılında oluşturulan, çeşitli bölgelerden farklı gelir seviyeleri, kapasite ve nüfusa sahip şehirler yaratıcı endüstriler alanında çalışmak üzere bir araya getiren bir girişimdir. Şehirler tarihi ve kültürel geçmişleri ile çeşitli kültür aktörlerini bir arada bulunduran dinamik yapılarıyla yaratıcılığın yeni boyutlarını üretme ve keşfetme gücüne sahiptir. Yaratıcı şehirleri destekleme programı, yerel aktörler tarafından yürütülen kültürel endüstrilerin yaratıcı, ekonomik, sosyal potansiyelini geliştirmeyi amaçlamakta ve bu nedenle UNESCO'nun kültürel çeşitlilik ideallerini desteklemektedir. 72 ülkeden 180 üyesi bulunan Yaratıcı Şehirler Ağı, şehirler tarafından kendi yetenek ve enerjilerini yönlendirecekleri yaratıcı endüstri sektörü tercihlerine göre seçebilecekleri yedi tema edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi ve medya sanatları şeklindedir (<http://www.kutahya.gov.tr/>, 2020).

Kütahya 2017 yılında Yaratıcı Şehir unvanını sanat ve halk zanaatları alanında kazanan Türkiye'deki ilk, dünyadaki 37 şehir arasındadır. Kütahya ili sahip olduğu el sanatlarıyla (oyaları, ağır elbiseleri, nakışları, elmas işçiliği, çini sanatı ve kaşık oymacılığı..) bir sanat şehri olduğunu tescil ettirmiştir. Bu unvanın sorumluluğuyla yerel yönetimler arası işbirliğiyle, Kütahya sahip olduğu el sanatlarını geliştirmek, gelecek kuşaklara aktarmak, bu sanatlarla

şehrin ekonomik yönünü güçlendirmek, halkı üretime özendirmek ve bu sayede yerel kalkınmayı yaratıcı endüstri olanakları yaratarak sağlamak hedeflenmektedir.

Kütahya ili Gediz ilçesi Saruhanlar Köyü'nde üretimi halen devam eden kaşık oymacılığı Kütahya ili el sanatları içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Ürettiği kaşıklarıyla ünlenen Saruhanlar köyünde kaşık oymacılığı bir ata sanatı olarak devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Sulu ve daneler halinde olan gıdaların bir kaptan alınarak ağza götürülmesine mahsus bir nevi araçlara kaşık ve bazı yerlerde de “kaşuk” adı verilir. Genel olarak bir sapı ve bunun bir ucunda, yenecek gıdaları içine alabilmesine elverişli, avuç şeklinde oyuk ağız kısmı vardır. Ağız kısımlarının, gıda nevelerine, bölgeden bölgeye, muhtelif devirlerde türlü çeşitlerine tesadüf edilir.” (Özbel, 1994: Köse, 2006).

Kaşık basit olarak, bilhassa sulu ve küçük taneli içecek ve yiyecekleri ağzımıza götürmeye yarayan saplı ve sapının ucunda enli ve çukurca bir haznesi ve kepçesi yahut ta ağız olan çeşitli maddelerden yapılabilen bir araçtır şeklinde tariflendirilebilir.” (Eren, 1984: Köse, 2006).

Türkçe'nin en eski yazılı kaynağı olan Divan-ı Lügat-it Türk'te kaşık kelimesinin Türkçe olduğu belirtilmektedir; ancak kaşık kelimesinin kökeni hakkında kesin bir bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Türkler tahtadan, kemikten ve çeşitli madenlerden yapılmış kaşıklar kullanmışlardır. Göçlerde ve seferlerde beraberlerinde taşıdıkları kısa saplı kaşıklara sahiplerdi. İmparatorluk döneminde ise sanatsal değeri olan kakmalı, nakışlı, mercanlı ve oymalı kaşıklar yapılmaktaydı (Köse, 2006). Anadolu'da ilk Türk kaşık örnekleri Selçuklularla birlikte ortaya çıkmaktadır (Eren, 1984: Köse, 2006).

Kaşık Anadolu kültüründe sadece günlük kullanım eşyası olarak değil aynı zamanda eğlence amaçlı olarak halk oyunlarında; türkülerde, manilerde, atasözlerinde, deyimlerde ve bilmecelerde olmak üzere farklı folklorik öğelerde de kaşık kelimesi geçmektedir (Köse, 2006).

Somut olmayan kültür mirası kapsamında hammaddesi ağaç olan el sanatlarından kaşık oymacılığı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılmaktadır. Kütahya, Adapazarı, Antalya, Balıkesir, Çanakkale, Kastamonu, Konya, Trabzon illerinde kaşık oymacılığının yapıldığı bilinmektedir (Yılmaz. 2007).

Kaşık oymacılığı günümüzde kaybolmaya yüz tutan bir el sanatı olarak bazı yörelerimizde sınırlı da olsa üretimine devam edilmektedir. Kütahya ili Gediz ilçesi Saruhanlar köyü geçmişte temel geçim kaynağı olarak icra ettiği kaşık oymacılığını günümüzde kısıtlı sayılarla da olsa devam ettirmektedir. 90 haneli Saruhanlar köyünde üretim oranı % 30 civarındadır. Köyde üretilen kaşık çeşitleri ise, yemek kaşıkları, kepçe kaşık, spatula, oyun kaşıkları, mama kaşıkları ve süs kaşıkları şeklindedir.

Fotoğraf 1: Gediz-Saruhanlar Köyü (Fotoğraf: Birnaz ER)

Saruhanlar köyü, eski Gediz yakınlarında, Hisarcık yolu üzerinde bulunmaktadır. Rakımı 1200 metredir. Saruhanlar köylüleri tahta kaşık yapımında yaklaşık 10-15 yıl önce temel geçimlerini sağlayabiliyorlardı. Ancak günümüzde 90 haneli köyün yaklaşık yüzde 30'u kaşık oymacılığını ek iş olarak yapmaktadır. Hayvancılık ve tarım köyün başlıca geçim kaynaklarıdır. Kaşık yapımını daha çok kışın yaparak, bahar ve yaz dönemlerinde ürettikleri kaşıkları satmaktadırlar. Satış için herhangi bir pazarlama çabası göstermeden, sipariş üzerine çalışmaktadırlar. Tüketiciler köyde kaşık üretildiğini bildiği için talep edilen sayı kadar kaşık üretimi yapılmaktadır (<http://www.edebya.com>, 2020).

Saruhanlar köyünde kaşık yapımı için evlerin ön kısmında özel olarak inşa edilen kaşık yapım odaları bulunmaktadır. Bu odalara yörede “güme” denilmektedir. Özellikle havaların sıcak olduğu dönemlerde kaşık oymacılığı güme denilen odalarda yapılmaktadır. Büyüklüğüne göre ortalama bir gümede yaklaşık dört kişi rahatlıkla çalışabilmektedir. Havalar soğuduğunda ise evlerinin bir odasını kaşık yapımı için kullanmaktadırlar. Yörede kaşık oymacılığı tüm aile bireyleri tarafından, kadın erkek ayrımı yapılmadan işbirliği içerisinde, tüm aile bireyleri tarafından yapılmaktadır. Erkekler kaşığın kaba işçiliği denilen kısımlarını yaparken kadınlar ağızlama denilen daha ince detayları ve tesviye denilen son işlemleri yapmaktadırlar. Bu şekilde bir dayanışma içerisinde gerçekleştirilen kaşık oymacılığında günlük standart ebatlarda, yaklaşık 50-70 arasında kaşık üretimi gerçekleştirilebilmektedir (Yağız,2020).

Kayın ağacından kesilerek elde edilen kütüklerden kaşıkların taslak şekilleri elde edilmektedir. Kütük şeklinde gelen kayın ağacı, sipariş edilen kaşığın boyutuna göre farklı uzunluklarda kesilmiş olarak gümelere getirilir. Balta ile ortadan ikiye bölünen kütüklere yapılan işleme

“yarma işlemi” denilmektedir. Bu gümelerde kaşık oymacılığı adına gerçekleştirilecek olan ilk işlemdir. Yarma işleminden sonraki aşama ise “bölme” işlemidir. Bu işlemde kütük iki parçaya bölünür ve her parçadan birer kaşık taslağı çıkarılır. Bölünen parçalardan kaşığın taslak halinin oluşturulmasına “eşik çıkarma” işlemi denilmektedir. Bu aşamada erkekler keser yardımıyla kaşığın taslak halini kütükler üzerinden ortaya çıkarırlar. Bir diğer aşamada ise yine farklı boyutlardaki keserlerle kaşığın sapı daha belirginleştirilir ve kaşığın iç oyuntusu verilir. Bu işleme ise “eşik ayırma” işlemi denilmektedir. Temel şekli belirginleşince “eğdi” denilen el aletleriyle kadınlar “ağızlama” denilen tesviye işlemlerini yaparlar. Bu aşamada eşğin içini biraz oyarak düzgünleştirmek ve çukurluk vermek, dışını da bombeleştirerek belirgin hale getirip sapın hatları ve inceliği belirgin hale getirme işlemleri yapılmaktadır. Son aşamada ise torna tesviye işlemi için çeşitli büyüklükteki eğelerle eğeleme işlemi yapılmaktadır. Bu şekilde ince işçiliği de tamamlanan kaşıklar yaz döneminde güneş altına serilerek kurumaya bırakılırken, kış aylarında sobanın yanında kurutulmaya bırakılır. Kurutulan kaşıklar toplu bir şekilde boyanmak üzere boya dolu kazana atılır ve içerisinde bekletilir, istenen renk alınca kurutulmaya bırakılır. Bu aşamadan sonra tercihe göre kaşıklar desenlendirilebilir. Renkli ve desenli tercih edilen kaşıklarda hazır olan şablonlar baskı yöntemiyle kaşığın üzerine basılır, kadınlar tarafından fırça yardımıyla desenlerin içleri renklendirilir ve yeniden kurumaya bırakılır. Desenlendirilmiş kaşıklar bezir yağı ile çamsakızının karışımıyla elde edilen özel bir cilayla yeniden cilalanır (Yağız,2020).

Fotoğraf 2. Güme dış görünüm (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 3. Güme iç görünüm (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 4. Bölme işlemi (Fotoğraf: Birnaz ER)

Kayın ağaçlarının kütüklerini ikiye bölünmesi ile kaşıkların oluşturulacağı temel iki parçasını elde ediliyor. Bu işleme bölme denir. Bölünen kayın ağaçlarının her bir parçasından ayrı ayrı kaşıkların taslakları çıkarılmaktadır (Yağız, 2020).

Fotoğraf 5: Kaşığın Kabasını Çıkarma İşlemi (Eşik Çıkarma) (Fotoğraf: Birnaz ER)

Bölme işleminden sonra ikiye ayrılan ağaca ayırma, ayrılan parçadan kaşığın kaba halinin oluşturulmasına eşik çıkarma denir. Eşik çıkarma kaşığın taslak halinin belirginleştirilmesi işlemidir. İkiye bölünen kayın parçalarından kaşığın taslak hali, gümede bulunan kütükler üzerine konularak, keserlerle belirginleştirilir. Kaşığın ağız kısmının büyüklüğü, iç oyuntusu ve sap kalınlığı bu aşamada taslak olarak verilir (Yağız,2020).

Fotoğraf 6: Kaşığın Kabasını Çıkarma, iç oyuntusunun verilmesi İşlemi (Eşik ayırma) (Fotoğraf: Birnaz ER)

Taslak halindeki kaşığın kabasını çıkarma, sap kısmını düzgünleştirme, iç oyuntusunun ve dış bombeliğinin verilmesi işlemi eşik ayırma işlemidir. Eşik çıkarma işleminden sonar el aletleriyle kaşığın detaylı oyuntularının verilmesi, sap ve ağız kısmının inceliğinin ayarlanması, dış tarafına bombelik verilmesi, iç oyuntusunun verilmesi gibi işlemler bu aşamada kadınlar tarafından yapılmaktadır (Yağız,2020).

Fotoğraf 7: Kaşığın Tesviye İşlemi (Ağızlaması)

Fotoğraf 8: Kaşığın eğelenmesi İşlemi (Ağızlaması) (Fotoğraf: Birnaz ER)

Eğdi, kaşığın içini boşaltmada, iç ve dış oyuntularını bombeliklerini vermede ve diğer tesviye işlemlerinde kullanılır.

Kazıma usturası, kaşığın sap ve diğer düz kısımlarının tesviyesinde kazıma amaçlı kullanılan kesici alettir.

Fotoğraf 11: Kütük ve Keser (Fotoğraf: Birnaz ER)

Kaşığın eşik ayırma ve eşik çıkarma işlemlerinde kullanılır.

Fotoğraf 12: Tamamlanmış kaşık örneği (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 16: Kaşık örnekleri 70 cm (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 17: 25- 30 cm-40 cm boyutundaki kaşık örnekleri(Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 18: 70 cm ve 45 cm kaşık örnekleri (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 21: Farklı boyutlardaki yemek ve mama kaşıkları (Fotoğraf: Birnaz ER)

Fotoğraf 22: Boyama işlemi ve desenlendirme işlemi yapılmış farklı boyutlardaki kaşıkları (Fotoğraf: Birnaz ER)

SONUÇ:

Kütahya ili Gediz ilçesi Saruhanlar köyünde kaşık oymacılığı bir ata sanatı olarak yıllardır devam eden ancak her geçen yıl üretimi giderek azalan bir el sanatıdır. Teknolojik ilerleme ile alternatif ve ucuz malzemenin üretilmesi, şehirleşmeyle insanların yaşam biçimlerinin değişmesi, moda kavramı ile sürekli farklılaşan tüketim tercihleri, genç nüfusun yaşam tercihlerinin değişmesi ve farklı yaşam kaynaklarına yönelmesi, yaşlı nüfusun giderek azalması ve bu sanatı yapamaz hale gelmesi, devlet tarafından yaşlı nüfusa verilen maaşların köy yaşantısında yeterli gelmesi gibi değişkenlik gösteren durumlar nedeniyle bu sanat günümüzde kaybolma noktasına gelmiştir.

Geçmişte temel geçim kaynağı olan ve tüm aile bireyleri tarafından bir dayanışma içinde sürdürülen kaşık oymacılığı günümüzde, ek gelir getiren ve 90 haneli Saruhanlar köyünde yaklaşık 30 hanede üretimine devam ettirilen bir el sanatıdır. UNESCO Yaratıcı şehir unvanına sahip Kütahya ilinde bu sanatın tanıtılması, üretim olanaklarının artırılması, yeni çırakların yetiştirilerek gençlerin günümüz teknolojik olanaklarının kullanılarak, yaratıcı düşünme

süreçlerinden faydalanılarak yenilikçi ve alternatif ürün çeşitliliğinin sağlanmasına özendirilmesi bu sanatın var olmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Geçmişte köyün temel geçim kaynağı olan Saruhanlar kaşığı günümüzde kısıtlı olarak, boş zaman değerlendirme aracı olarak yapılmaktadır. Kaşık oymacılığı bireylerin, boş vakitlerinde ve evlerinde icra etikleri bir sanat olduğu için kayıt dışı ekonomik gelir aracıdır. Herhangi bir reklam ve tanıtım etkinliği olmaksızın tanınırlığını sağlayan, günümüze adıyla gelebilmiş olan Saruhanlar kaşıkları kadınlar için de bir istihdam kaynağı olması açısından önemlidir. Kütahya iline ait bir kültür mirası olan ve günümüzde kaybolmaya yüz tutan bu el sanatının devam ettirilmesiyle birlikte verilecek eğitimlerle yeni bir istihdam ve ekonomik gelir olanağı sağlanabilir. Günümüz olanakları doğrultusunda yeni tasarımlarla, gerekli tanıtım ve üretim olanakları yaratılarak yeniden hak ettiği değeri elde etmesi için yerel yönetimlerin gereken özeni göstermesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Altıntaş, K. Murat “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi” Bilig Dergisi, sayı 77.157-182. 2016.
- Acuner, Serkan. “Kaybolmaya Yüz Tutan Meslek Kollarına Tanınan Esnaf Muafiyetine İdareden Sınırlama”. Vergi Sorunları Dergisi, Nisan Sayı 1. 2015.
- Eren, Naci. Arkeoloji ve Sanat Yayınları El Sanatları. Folklor ve Etnografya Dizisi:2, İstanbul: Kuşak Matbaası, 1984.
- Köse, Füsün. Türk Halk Oyunları Türlerinden Kaşık Oyunları'nın Yapısal Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2006.
- Onuk, Taciser, vd.. Tarsus El Sanatları(Dokumacılık, Örucülük, İşlemecilik). Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Öksüz, Meltem. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları: Karaman El Sanatı Ustaları Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2019
- Özbel, Kenan. El Sanatları XVI, Konya Kaşıkları. Ankara:1949.
- Rzayeva, Sona. Küreselleşme ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi: Azerbaycan Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- Yılmaz, Şermin. Anadolu Kaşıkları Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.
- Yazıcıoğlu, Y. Erdoğan, Z. ve Söylemezoğlu, F. “Köy El Sanatlarının Cumhuriyet Döneminde Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Endüstriyel Alanda Etkileri ve Bu Perspektif Işığında Günümüzde Köy El Sanatlarına Yaklaşım”, V. Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü Ve Geleceği içinde (C. XII, ss. 19-25), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, (2002),
- ... “Geleneksel Kültürel Veya Sanatsal Değeri Olan Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler Listesi” (31 Temmuz 2019). 12.10.2020. <https://www.ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/duyurular/>

...“UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında Kadim Bir Şehir: Kütahya” 28.10.2020.
<http://www.kutahya.gov.tr/unesco->

Mustafa Uysal; “Saruhanlar Köyü (Tahta Kaşıktan Ekmek)” (7 Ocak 2010). 22.10.2020.
<http://www.edebya.com/>

Kaynak Kişiler

Fadime Yağız, Kişisel Görüşme, 15 Eylül 2020, Saruhanlar Köyü Tahta Kaşıklar, Saruhanlar Köyü.

Mehmet Yağız, Kişisel Görüşme, 15 Eylül 2020, Saruhanlar Köyü Tahta Kaşıklar, Saruhanlar Köyü.

Kazım Yağız, Kişisel Görüşme, 15 Eylül 2020, Saruhanlar Köyü Tahta Kaşıklar, Saruhanlar Köyü.